

Al llarg dels vint, trenta darrers anys, el pare Batllori ha anat construint, de manera ordenada i successiva, una imatge d'ell mateix a través, primer, d'un llibre, la *Galeria de personatges*,¹ segon, d'una sèrie d'entrevistes que, per entendre'ns, podríem qualificar d'autor, i, finalment, d'un seminari que, el 1992, va dictar a la Càtedra Ferrater Mora, de la Universitat de Girona, i que, dos anys després, va ser recollit en volum per la casa Eumo, de Vic.² La *Galeria*, que va de Croce i Menéndez Pidal a Jaume Vicens Vives, és un recull perfectament organitzat de pròlegs, necrologies i conferències sobre alguns dels seus mestres i amics. Pel que sé, la primera entrevista d'autor, la va publicar Baltasar Porcel a les planes de *Serra d'Or* i, posteriorment, la va incorporar en un dels seus llibres testimonials més vius, els *Grans catalans d'ara*.³ I el seminari fet a la Universitat de Girona constitueix una impagable autobiografia intel·lectual, precisa i fascinant, plena, alhora, d'afirmacions, d'interrogants i de suggeriments. Tot plegat forma un corpus imprescindible per a l'estudi de la seva figura, que, de tota manera, si hem de ser fidels al que ens ha ensenyat, cal contrastar amb les fonts documentals pertinents. En aquestes notes, intentaré de fer un primer assaig de «síntesi», ni que sigui limitat pel poc temps de què dispo i per la lògica manca de documentació epistolar. Acadèmica. O pròpiament religiosa.

En principi, la imatge dissenyada pel pare Batllori gira al voltant de tres punts: la formació, la justificació del que ell qualifica de dispersió intel·lectual, més ben dit, de la diversitat dels seus centres d'interès i, per tant, de treball i les seves idees motor. O el seu mètode. Primer punt: la formació. Deixant de banda el paper de la família i de la Companyia de Jesús, tots dos, molt importants, el jove Batllori es va formar com Déu mana: amb un peu al carrer i amb l'altre a la

1. Miquel BATLLORI, *Galeria de personatges: De Benedetto Croce a Jaume Vicens i Vives*, Barcelona, Vicens-Vives, 1975. (Sèrie «Assaigs», vol. 5).

2. Miquel BATLLORI, *De l'edat mitjana als temps moderns i contemporanis: Cinc converses sobre els meus escrits*, edició a cura de Carla Carreras, Vic, Eumo: Universitat de Girona, Estudis Universitaris de Vic, 1994. («Biblioteca Universitària: Pensament Contemporani», vol. 3).

3. Baltasar PORCEL, «Miquel Batllori o l'erudició humanística», a *Grans catalans d'ara*, Barcelona, Destino, 1972, p. 258-273.

universitat, vull dir, va saber fondre els interessos més vius de l'actualitat cultural del carrer i de l'activitat pròpia del món acadèmic. Al carrer, el jove Batllori va viure, malgrat la repressió primoriverista, un dels moments més brillants de la dialèctica ordre-aventura, més exactament, de la lluita entre la voluntat d'assolir una poesia «pura» i el doble procés de ruptura i recerca impulsat per les avantguardes, lluita que, en conjunt, suposa una reacció contra les normes rígides del nou-cents, però que, ben mirat, no en són sinó una conseqüència, en alguns casos, fins i tot diria que fatal.

Pel que fa a la literatura, el pare Batllori va optar sense dubtes per la fracció de l'ordre. De la poesia «pura». Així, per ell, com per molts dels seus col·legues universitaris, Verdaguer i Maragall, que havien nodrit la seva infantesa, i fins Costa i Llobera, a qui s'acusava de «retòric», eren valors desacreditats (*Galeria*, p. 143-144 i 207). I, per contra, els «indiscutibles» eren Guerau, López i Picó i Riba: «anàvem plens d'entusiasme per la *Invocació secular* de López i Picó, les *Sàtires* de Guerau de Liost i les *Estances* de Carles Riba» (*Galeria*, p. 171). Als quals, malgrat no participar en l'aventura de la poesia «pura» (*Galeria*, p. 105), afegeix Sagarra: «els anys d'estudiant, tot d'una que apareixia un seu volum de poemes —recordo expressament les *Cançons de totes les hores*, el 1925— o el compràvem de seguida o ens el passàvem delerosament» (*Galeria*, p. 101). Per això, molts anys després, amb motiu de la doble commemoració maragalliana, la del naixement i la de la mort, es va doldre que, a la vellesa, alguns poetes «purs» reneguessin dels seus principis (*Galeria*, p. 206):

Als homes de la meva generació, la que veié, encara adolescent, el triomf de la poesia pura a tot Europa, i molt particularment a Catalunya, el refinament i l'actualització de la nostra lírica amb Guerau de Liost, López-Picó i Carles Riba, ens dol de veure que els mestres reneuguin llurs posicions, aquelles que llavors eren d'avançada i de combat. Però admetem que el poeta hagi sentit alguna vegada la necessitat de donar lliure sortida als sentiments massa temps represos: tal és el sentit de *Salvatge cor* de Riba i de *Maremàgnum* de Jorge Guillén. Cal reconèixer que la poesia alambinada i de minoria no satisfà ni els mateixos poetes ni llurs pobles. Els uns i l'altre [sic] necessiten també una poesia més humana i més accessible, fins i tot a desgrat de perdre quelcom de la seva puresa.

Aquestes lectures literàries, però, el jove Batllori les va compartir amb d'altres de més generals i, a la llarga, més rendibles per al seu futur comerç de pensador i d'investigador. En efecte: en el seminari de la Universitat de Girona va posar èmfasi en tres descobertes d'aquests anys: Erasme, Gracián i el Barroc. De fet, les tres tenen una font comuna: Eugeni d'Ors, per qui, segons diu, la seva generació, malgrat rebutjar-lo de boca, sentia una gran «fascinació» (*De l'edat mitjana*, p. 75). «Nosaltres», diu, «no parlàvem mai bé d'Eugeni d'Ors, perquè això llavors no es portava: Ors era considerat, per molta gent, un traïdor que s'havia passat amb armes i bagatge a Madrid; no en parlàvem bé, però llegíem encara les seves obres». I afegeix: «la nostra generació, vulgues no vulgues, ha rebut sempre, sobretot a

Catalunya, una gran empremta d'Eugeni d'Ors, tant del *Glossari* —que llegíem en les edicions que se n'havien fet en forma de llibres—, com de les obres que començà d'escriure a Madrid» (*De l'edat mitjana*, p. 66). Ara: les dues darreres, a la vegada, són fruit de la fervorosa recuperació de l'art barroc i, més exactament, de la poesia i, en especial, de Góngora, duta a terme, entre d'altres, per T. S. Eliot i per Dámaso Alonso i que, en terres catalanes, va deixar marca en Guillem Díaz-Plaja i, sobretot, en Rosselló i Pòrcel i Salvador Espriu, que, com el pare Batllori, va posar Gracián entre els seus grans referents.⁴ Pel que fa a Erasme, l'interès li prové, no del famós estudi de Bataillon (1937), sinó de la lectura d'una traducció clàssica espanyola de l'*Enchiridion*, publicada l'any 1932 per Dámaso Alonso, de la figura de Joan Lluís Vives i, especialment, de la forta impregnació humanística del país. Un dels seus mestres, per exemple, «sentia una admiració una mica exagerada per Erasme, fins al punt d'afirmar que, després de Ciceró, l'únic que havia escrit en llatí clàssic era ell» (*De l'edat mitjana*, p. 41). Per la seva banda, Gracián, rescatat en termes literaris per Azorín, constituïa una de les lectures habituals del carrer: «l'últim cop de mar, l'última ressaca de Gracián, no com un subjecte d'estudi per part de la història literària, sinó com un autor de lectura, s'esdevingué els anys vint: nosaltres, els estudiants, llegíem Gracián com devoràvem Baroja, Ortega y Gasset o Eugeni d'Ors» (*De l'edat mitjana*, p. 64). I, finalment, la lectura d'un dels llibres de l'Ors, *Lo barroco*, li va produir una gran «impressió». La idea del barroc, com a final ineluctable de cada període històric, «provinent d'un pensador de gran volada, em va impactar molt». I li va obrir, com a historiador, un munt d'interrogants, que ha intentat de contestar al llarg de tota la vida (*De l'edat mitjana*, p. 66-68).

Altrament, els anys vint, la vida acadèmica de Barcelona girava al voltant de dues o tres grans institucions, que, al mateix temps, rivalitzaven entre si i es complementaven: la Universitat, que es recuperava a poc a poc del col·lapse sofert en el tombant de segle, l'Institut d'Estudis Catalans i un projecte emergent, el de la Biblioteca Balmes, desenquadrant de mala manera el 1936 i fins ara, que jo sàpiga, no massa valorat com a tal. La Facultat de Lletres, després de moltes anades i vingudes, comptava, ja, amb el quadre d'estudis complet, fora dels de doctorat, retinguts encara en exclusiva per la de Madrid. I, alhora, comptava, al costat de professors molt grisos, mers funcionaris, amb d'altres d'una positiva envergadura, com Antoni Rubió i Lluch, aleshores en ple declivi (*Galeria*, p. 137-139; *De l'edat mitjana*, p. 13), Pere Bosch i Gimpera, Antonio de la Torre, Lluís Segalà, Joaquim Balcells, Jordi Rubió i Balaguer, etc. Per la seva banda, el *holding* de l'Institut, tot i treballar sota la pressió primoriverista, no sols complia amb rigor les quotes de feina que li eren pròpies, sinó que, a més, tenia una àmplia àrea d'influència que incloïa les societats filials, com la de Filosofia, la Biblioteca de Catalunya, tot just inaugurada el 1914, i una mena d'universitat paral·lela, els Estudis Universitaris Catalans. Finalment, la Biblioteca Balmes, fundada el 1923 per Ignasi Casanovas, constituïa el punt de partida d'un possible institut superior de cultura religiosa, a l'estil de l'Institut Catòlic de París, i, al capdavall, d'u-

4. Cf. Salvador ESPRIU, *Evocació de Rosselló-Pòrcel i altres notes*, Barcelona, Joaquim Horta, 1957, p. 117.

na possible futura universitat catòlica, a l'estil del Sacro Cuore, de Milà.⁵ I, amb aquests objectius com a horitzó, organitzava, per oposició al liberalisme i al laïcisme de l'Institut d'Estudis Catalans, cicles de conferències, concedia beques per ampliar estudis a l'estranger, com, per exemple, la concedida a Ramon Aramon per estudiar lingüística a Leipzig, i desenrotllava una positiva política de publicacions, si més no, en dos sentits: l'històric, a través d'una revista, l'*Analecta Sacra Tarraconensia*, i d'una col·lecció de monografies, la «Biblioteca Històrica»,⁶ i el filològic, a través de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura.⁷ Pel que fa a la incidència de la resta d'institucions, com la Reial Acadèmia de Bones Lletres o els Jocs Florals, arreglades, totes dues, en les posicions més rígides del vuit-cents, era molt limitada, si no nul·la. Dins aquest panorama, el jove Batllori va formar-se i va iniciar les seves primeres recerques a la universitat i, per a determinades matèries i com a complement, a la Biblioteca de Catalunya i a la Biblioteca Balmes. Així, potser per refermar, alhora, la catalanitat⁸ i les arrels acadèmiques no religioses, remarca amb èmfasi el paper decisiu que, per a ell, va tenir la universitat: «jo seria molt diferent si no hagués passat aquells tres anys en aquella universitat, tant pels professors que vaig tenir-hi com pels companys» (*De l'edat mitjana*, p. 19). I, sobretot, remarca dos mestres: Antonio de la Torre i Jordi Rubió, «l'un», diu, «en la investigació històrica, i l'altre en la cultural. La Torre em va ensenyar el mètode exacte, precís, exigent, tant en l'ordre arxivístic com en el bibliogràfic, i la por a les generalitzacions. El doctor Rubió em va ensenyar la possibilitat d'una ampliació de les visions, d'una internacionalització dels problemes de tipus cultural i una gran reserva i una gran prudència per a no pensar que constantment s'arriba a una solució certa i definitiva. Va ser el professor que ens va ensenyar una problemàtica» (*Grans catalans*, p. 263). Ara: la cultura específicament catalana, no la va aprendre, com alguns dels seus companys de generació, Aramon sense anar més lluny, als Estudis Universitaris Catalans,⁹ sinó que la va aprendre pel seu compte a casa seva. O, gràcies al doctor Rubió, a la Biblioteca de Catalunya (*De l'edat mitjana*,

5. No hi ha cap estudi específic sobre la «Biblioteca Balmes»; provisòriament, cf. Miquel BATLLORI, «Ensayo biográfico», a Ignasi CASANOVAS, *Obras*, vol. *Estéticas*, Barcelona, Balmes, 1943, p. 122-196.

6. La «Biblioteca Històrica» consta de tres sèries, que sumen un total de vint-i-tres volums, entre aquests, els tres de la biografia de Balmes i els tres sobre Finestres, tots ells, obra del pare Casanovas, i els quatre sobre Shakespeare, d'Alfons Par. A més, fora de sèrie, la «Biblioteca Balmes» va publicar les obres completes del filòsof de Vic i les del bisbe Torras i Bages.

7. No hi ha tampoc cap estudi sobre l'Oficina, que va aplegar al seu voltant, a més de dos jesuïtes, Josep Calveras i Josep M. d'Oleza, bona part dels dissidents de l'Institut d'Estudis Catalans: el grup de becats per la Diputació de Prat de la Riba (P. Barnils, A. Griera, M. de Montoliu), el grup de la «Biblioteca Catalana» (R. Miquel i Planas, A. Par) i, a partir del 1929, la gent del DCVB i, més en concret, F. de B. Moll. Cf., provisòriament, «L'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura», AORLL, 1 (1928), p. 1-6; F. de B. MOLL, *Els meus primers trenta anys (1903-1934)*, Mallorca, Moll, 1970, p. 204-210.

8. Cal remarcar que el pare Batllori, malgrat residir a Roma i moure's en ambients internacionals, ha posat sempre molta cura a subratllar la seva catalanitat; cf., per exemple, Miquel BATLLORI, *Galeria*, p. 214.

9. El pare Batllori justifica la seva no-assistència als Estudis Universitaris Catalans per raons de temps (cf. Jesús GARCIA MARIN, *Estudis Baleàrics*, vol. vi, núm. 29-30 [1988], p. 12).

p. 13-14 i 20). «La Sala Cervàntica fou, per a nosaltres, com un apèndix de la Universitat, perquè el que no se'ns ensenyava allà, ho apreníem en aquesta sala de la Biblioteca de Catalunya» (*De l'edat mitjana*, p. 14). Als dos grans mestres de la universitat, n'afegeix, per raons religioses i familiars, un tercer, el pare Ignasi Casanovas, de qui, penso, va heretar l'interès per l'estètica,¹⁰ una manera de fer i uns camps concrets de treball (*Grans catalans*, p. 263; *De l'edat mitjana*, p. 117). D'aquí que, les primeres investigacions, fruit, en principi, de les classes de la facultat o dels contactes amb el pare Casanovas, les publiqués, d'una banda, a les planes del *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya* i, de l'altra, a les de l'*Analecta Sacra Tarraconensia* i de l'*Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*. I que, els primers llibres sortissin a la «Biblioteca Balmes», quan aquesta havia estat, ja, desguassada i s'havia convertit en una innòcua «Balmesiana».¹¹

Segon punt: la dispersió. El pare Batllori sol insistir en la seva gran diversitat d'interessos i, per tant, en la «dispersió cronològica i temàtica» de la seva obra. I intenta, si no d'excusar-se, de justificar-la (*De l'edat mitjana*, p. 24 i 111). Segons ell, com hem vist, la major part dels interessos provenen dels anys universitaris. I, a la vegada, dels contactes amb la Biblioteca Balmes i, més en concret, amb el pare Casanovas. Així, com a català, s'ha dedicat a l'estudi de l'edat mitjana. I, com a membre de la Companyia de Jesús, als temps moderns. «Tots els meus treballs», va dir a Baltasar Porcel, tot comentant Pierre Ménard, «giren entorn de Catalunya i dels jesuïtes, i jo crec que, realment, aquesta dispersió aparent que existeix en la meva obra es cabdella en aquesta doble problemàtica. Com a català, sóc essencialment medievalista, i com a jesuïta historiador de l'Orde sóc modernista» (*Grans catalans*, p. 265). Ara: «la moderna historiografia, i no solament l'alemanya, tendeix cada vegada més a no considerar l'Edat mitjana fins al segle xv, sinó a presentar el període de Felip el Bell i del papa Bonifaci VIII com el traspàs de l'Edat mitjana al món modern». I, amb aquest plantejament, Lull i Vilanova, els dos autors catalans més antics sobre els quals ha treballat, es trobarien just a les portes de l'edat moderna. Per això, en el fons, «no em poden dir medievalista, sinó que la meva historiografia abraça el món modern des dels

10. Sobre el seu interès per l'estètica, cf. també *Estudis Baleàrics*, vol. vi, núm. 29-30 (1988), p. 9.

11. Algun dia caldrà analitzar a fons la crisi espiritual produïda per la Guerra Civil espanyola, que va coincidir amb la dels estudis de teologia i que va condicionar moltes de les seves actituds posteriors, les historiogràfiques incloses (cf., més endavant, p. 30): «més abocat, per temperament, si no a la iconoclàstia, sí a la revisió personal de les coses, dels homes i de llurs doctrines, per rebutjar-ne el que sempre tenen d'inútil, arribà un moment —el 1936—, en què se m'imposà, com a condició necessària d'existència i de persistència, la crítica dels fets i de les idees més tost per a abraçar el que tenen d'assimilable, pena de la vida. I fou llavors que, com un refugi, deixant momentàniament de banda les lectures nostres i de fora en què els homes de la meva generació ens educàrem, damunt els records grisos de velles lectures fragmentàries, just dictades per la curiositat o pel plaer juvenívols, se superposà la lectura metòdica i exhaustiva de tota l'obra dels grans autors nostrats: Jaume Balmes, Torras i Bages, Joan Maragall, principalment. Ells foren, "al bell mig del camí de nostra vida", el Virgili i la Beatriu que novament em feren brillejar la llum en la foscuria», (*Balmes i Casanovas*, Barcelona, Balmes, 1959, p. 12-13; el pare BENÍTEZ i RIERA té, segons diu, recollits alguns testimoniatges de la crisi, cf. *Miscel·lània entorn de l'obra del pare Miquel Batllori*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1991, p. 16, n. 8).

seus inicis fins als nostres dies» (*Grans catalans*, p. 265-266). En conjunt, la diversitat o dispersió, la justifica per raons estrictament autobiogràfiques (*De l'edat mitjana*, p. 111). L'interès per la cultura catalana, per exemple, és fruit d'una reacció, no sé si de rebel·lia o de mera justícia, contra l'ambient de marginació, més, de prohibició de la dictadura primoriverista (*De l'edat mitjana*, p. 12 i 20). I, pel que fa a Lull, Arnau de Vilanova i el primer humanisme, del mestratge directe o indirecte dels dos Rubió i de Nicolau, especialment, de Jordi Rubió. Dos: l'expulsió dels jesuïtes decretada per la República el 1932, l'exili forçós a Itàlia i un determinat encàrrec del pare Casanovas el van dur a estudiar l'expulsió del 1737 i, al capdavant, a identificar-se, en certa mesura, amb la sort italiana dels jesuïtes il·lustrats. I, per altra banda, a estudiar, a propòsit del cardenal Vidal i Barraquer, les relacions Església-Estat durant la Segona República. Tres: l'interès pels Borja neix de la fascinació que sent per la figura humana i religiosa de sant Francesc i d'uns possibles lligams familiars, després no confirmats (*De l'edat mitjana*, p. 51). Quatre: la identificació amb Gracián no solament prové de les lectures d'universitari, sinó també del fet de formar part de la Companyia i de mantenir amb ella unes certes actituds crítiques: «jo era considerat com una espècie de rèprobe que seguia les passes de Gracián» (*De l'edat mitjana*, p. 68). Cinc: els estudis sobre Balma i Miquel Costa i Llobera, més episòdics, procedeixen, alhora, d'un dels seus mestres, el pare Casanovas, editor del primer i amic del segon, i de motius estrictament personals: l'amistat de la família amb els propietaris del prat de Dalt, on el filòsof vigatà va escriure *El criterio* (*De l'edat mitjana*, p. 111-112 i 115), i la llarga estada a Mallorca els anys de la immediata postguerra i, més en concret, l'amistat amb els socis de l'Escola Mallorquina i amb la germana del poeta, etc.¹² Per contra, per raons també personals, no ha tocat mai dos temes, per a ell, cremants: la Inquisició i la Guerra Civil. «M'he vantat sempre», va dir en una ocasió, «de no haver volgut tractar mai dos importants temes històrics: la Inquisició espanyola, perquè em repugna, i la Guerra Incivil espanyola, perquè l'he soferta molt, bé que des d'enfora». D'aquí que, continua, «quan em demanaren que dirigís l'edició de l'*Arxiu Vidal i Barraquer*, vaig posar la condició d'aturar-me el 18 de juliol de 1936» (*De l'edat mitjana*, p. 110).¹³ Fidel a aquests estímuls interiors, el pare Batllori ha estudiat la construcció d'una cultura europea, just des del moment en què apareix la idea, és a dir, quan «s'ha passat del sentit de la Cristiandat al món laic, bé que ni anticristià ni acristià» i, per tant, quan s'ha produït, «en el camp del pensament, de la filosofia i de la política, una diversificació entre la teologia i la filosofia, i entre la política i l'Església» (*De l'edat mitjana*, p. 44). I, sobretot, els seus grans moments de mutació o de transició: l'humanisme i el Renaixement o el Barroc, la Il·lustració i la Segona República espanyola. Altrament, dins els

12. Cf., per exemple, Jesús GARCÍA MARÍN, *Estudis Baleàrics*, vol. VI, núm. 29-30 (1988), p. 16-17; Miquel BATLLORI, *De l'Edat Mitjana*, p. 116-117.

13. Tanmateix, per indicació dels seus superiors, va haver de compondre un estudi sobre *Los jesuitas en el Levante rojo: Cataluña y Valencia, 1936-1939* (Barcelona, Imp. Revista Ibérica, s. a.), que va signar amb les lletres «E. A. S. I.» [«El Autor, S. I.»]. I, fa pocs anys, va concedir una llarga entrevista sobre els Reis Catòlics a Annibale VASILE (*La Vanguardia*, 7 d'abril de 1992), en la qual va donar el seu parer sobre la Inquisició i l'expulsió dels jueus.

iniciis o dins els moments de mutació, els personatges més significatius, però, al mateix temps, més conflictius. O, almenys, més crítics, per entendre'ns, amb el sistema. Per exemple, personatges com Ramon Llull. O Arnau de Vilanova. La família dels Borja. Erasme i Lluís Vives. Gracián. Els jesuïtes expulsats per la monarquia de Carles III i, en especial, Esteban de Arteaga. Balmes. I el cardenal Vidal i Barraquer.

Tercer i darrer punt: les idees motor. El mètode. Crec que l'estructura de la *Galeria de personatges*, un recull, a la vegada, unitari i miscel·lani, pot constituir una bona taula d'operacions per analitzar el sentit global de l'obra del pare Batllori. En la introducció, sense anar més lluny, diu que «la historiografia del Vuit-cents prové de la del segle XVIII, o com a continuació-superaçió o com a reacció dialèctica» (*Galeria*, p. VIII). I que, amb els noms que figuren en el subtítol, Croce i Vicens Vives, ha volgut remarcar, no els límits anecdòtics, sinó els de tota la historiografia contemporània: «entre l'un i l'altre es desenvolupen totes les escoles historiogràfiques que han anat sorgint a Europa de mitjan segle XIX a mitjan segle XX» (*Galeria*, p. VIII). Així, el recull, el comença amb un estudi sobre els amics catalans d'un il·lustrat valencià, Don Gregori Maians. I consta de quatre seccions. La primera sobre «Idealisme i crítica», o sigui, sobre Croce i Menéndez Pidal; la darrera sobre els camins «Vers la història total» (Ignasi Casanovas, Federico Chabot, Jaume Vicens Vives). I, entre l'una i l'altra, dues seccions, en principi, més lliures o, almenys, amb retolacions no programàtiques: «Història i cultura» (Torras i Bages, Marañón, etc.) i «Semblances paral·leles», a la manera, ni que només sigui per entendre'ns, de Plutarc (Albareda-Vidal i Barraquer, Rubió i Lluch-Ramon d'Abadal, etc.). Dins aquest panorama, el pare Batllori, tot i no admetre les crítiques de Vicens a Croce (*Galeria*, p. VIII) i subratllar amb èmfasi la coneixença personal del filòsof i la seva família (*Galeria*, p. 37-38), s'arreglera amb els titulars de la darrera opció, la de la «història total». Per ell, cal distingir la filosofia de la història, per definició, merament especulativa, i la història pròpiament dita, que és la «ciència positiva dels fets i les idees dels homes, en la seva immediata i roma concatenació causal» (*Galeria*, p. 96). Ara: la història, d'una banda, és molt complexa. I, de l'altra, no és ni acumulació erudita ni simple crònica, sinó que implica interpretació i, per tant, valoració. En efecte: «la història com a ciència és una reconstrucció de la història com a passat», diu a Baltasar Porcel. «I suposat que la vida és molt complexa, la història ha d'ésser complexa. Per tant, una història que agafi només una faceta de la vida serà una història incompleta: ni la història política, ni la religiosa, ni l'econòmica, ni la cultural no és la veritable història, per tal com cada una d'elles veu parcialment el devenir humà» (*Grans catalans*, p. 269). Altrament, «todo trabajo histórico, que no sea mero acopio documental», diu en aplegar els seus estudis sobre el segle XVIII, «supone una valoración. Y toda valoración presupone una escala de valores. Y esa escala no es la misma —ni puede, ni debe serlo— en cada decenio». De fet, «de 1930 a 1965, toda la historiografía europea, así la política como la cultural, ha seguido el mismo ritmo que la historia de Europa: del sueño romántico que aún pervivía en la historia nacional, la despertó bruscamente —brutalmente— la historia nacionalista basada en los mitos, para intentar luego una nueva interpretación del pasado desde un presente nuevo, en el que la geografía vence a la historia, la sociedad intenta vencer al hombre, y Europa se es-

fuerza por aunar a los Pueblos por encima de los Estados. Entre tanto persisten otras palabras con mayúscula, que los historiadores de tres decenios más adelante dirán si son historia, realidad o mito». I afegeix que, en els estudis aplegats, «se reflejan aquellos tres estadios y aquellos tres estados historiográficos. Ello le permite creer —no sin dejos de duda— que ha intentado pasar de la erudición y la crónica a la historia. Y, además, el lector podrá comprobar que el primer estadio y el tercero se le han convertido en vivencias, mientras el segundo fue sólo apenas una etapa de transición».¹⁴ A propòsit del pare Albareda, insisteix en aquestes idees. «La certesa falla», adverteix, quan s'han de preferir «unes fonts sobre les altres». Amb la seva acumulació, «arribem a una aproximació a la història com una sèrie de fets esdevinguts, no pas com a relació i reconstrucció dels mateixos fets». Per això «hom podria fer tota una sèrie de vides paral·leles —i no al·ludeixo pas a Plutarc— d'un mateix personatge, des de la seva naixença fins a la seva mort, segons els documents que prenguéssim per base en cada pas determinant de la seva vida: tot dependria de l'avaluació que hom fes de cadascuna font; i clares vegades podríem arribar a una completa certesa». I per això deia al pare Albareda, massa procliu a la lletra escrita dels documents, que, a les seves classes, explicava «als alumnes que el fruit principal d'un curs de recerca monogràfica era de crear un sanítós agnosticisme crític». «L'impuls del veritable historiador és fer història construïda, harmònica i sintètica» (*Galeria*, p. 133-134). D'aquí que oposi el mètode de don Antonio de la Torre, un dels seus mestres universitaris, al de Vicens Vives (*Galeria*, p. 242), que sintetitza i supera la història analítica i l'optimisme del vuit-cents (*Galeria*, p. 243). Les «reconstruccions», però, no s'esgoten en elles mateixes, sinó que estan sempre obertes a la rectificació. O a l'ampliació. «Quan hom estudia cada vegada més intensament un tema, cada cop veu més relacions i cospa més influències i surten nous documents, sovint impensats. Una persona que, en aquest problema [el de l'origen i evolució de l'humanisme a la Corona d'Aragó], hagi tingut sempre el mateix pensament, sense canviar, mostra que no ha pensat; una persona que pensa i recerca, per força ha de fer una evolució» (*De l'edat mitjana*, p. 37; cf. també p. 107).

Tanmateix, el pare Batllori, que, com a historiador, mostra, igual que el doctor Jordi Rubió, la seva desconfiança per la crítica merament esteticista (*Galeria*, p. 203), creu que, per a les operacions historiogràfiques, cal tenir no sols en compte les obres literàries, sinó també, i sobretot, els documents d'arxiu (*De l'edat mitjana*, p. 105). Així, com els seus mestres directes o indirectes, ha planejat tres grans reculls documentals,¹⁵ només eixits parcialment a la llum. El primer, sobre els jesuïtes de la Corona d'Aragó refugiats a Itàlia després del Decret de Carles III, el

14. Miquel BATLLORI, «Prólogo», a *La cultura hispano-italiana de los jesuitas expulsos: Españoles-Hispanoamericanos-Filipinos. 1767-1814*, Madrid, Gredos, 1966, p. 9-10.

15. Per exemple: Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documentos per l'història de la cultura catalana mig-èval, 1908-1921*, 2 vol.; Ignasi CASANOVAS, *Documentos per la història cultural de Catalunya en el segle XVIII, 1931-1934*, 3 vol.; Antonio de la TORRE, *Documentos sobre relaciones internacionales de los Reyes Católicos*, 1949, 3 vol.; Josep M. MADURELL i Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, 1955; Antonio de la TORRE i Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona*, vol. I, 1971.

va iniciar per indicació d'Ignasi Casanovas. «Yo eché pie en Génova el 1º de febrero [del 32], y a los pocos meses me ponía de acuerdo con el P. Casanovas para realizar sus planes». I afegeix: «fuera de frecuentes excursiones fugaces, tres largos y detenidos viajes llevé al cabo en 1933, 1934 y 1936. Archivo por archivo y biblioteca por biblioteca recorrí los áureos senderos de la hermana Italia, desde Trento hasta Nápoles, Sicilia y Malta», aplegant «varios millares de fotocopias y de anotaciones».¹⁶ Amb l'excepció d'un volum, però, que, en el fons, no és sinó la conclusió de la recerca realitzada pel seu promotor, no ha estat mai publicat. O, almenys, no ho ha estat com a tal. El segon, l'epistolari de la cort dels Borja, si bé utilitzat amb freqüència en petites síntesis monogràfiques recollides en un dels volums de les *Obres completes*, no ha estat tampoc publicat. El 1958, en el discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de la Història, de Madrid, va anunciar que l'estava preparant per a la col·lecció «Els Nostres Clàssics», de Josep M. de Casacuberta.¹⁷ I, deu anys després, el 1968, va dir a Baltasar Porcel que el conjunt de l'epistolari tindria «uns sis volums considerables», tres dels quals, els primers, estaven, ja, pràcticament enllestits (*Grans catalans*, p. 268). Finalment, el tercer, sobre les relacions Església-Estat en temps de la Segona República, ha sortit publicat, amb la col·laboració de Víctor Manuel Arbeloa, entre 1971 i 1991. I consta de nou atapeïts volums. Ara: el pare Batllori, per mètode i per objectius, va més enllà del mer recull documental, fins i tot, com en el cas de Rubió i Balaguer, de la mera anotació, ni que aquesta pressuposi un minuciós desplegament erudit. De fet, amb la seva copiosa bibliografia, reconstrueix, és a dir, interpreta, o reinterpreta, a mig camí del joc biogràfic i del joc d'idees, el passat a través de monografies puntuals i molt sovint complementàries, que posen èmfasi en les relacions tradició-innovació (*De l'edat mitjana*, p. 48) i que eviten les generalitzacions, però que són plantejades dins un marc general perfectament dissenyat i assumit. Per això giren al voltant de dos grans eixos, Cultura i Europa, tots dos, escrits en lletres majúscules. Per ell, «el mot *cultura* és d'una tal imprecisió, que d'antuvi cal determinar-ne el sentit». I el determina, primer, «com el progrés de l'home en el camp de les ciències i de les arts, i, encara, considerat des d'un punt de vista superior al de la història de les sengles ciències i arts». I afegeix: «des d'un mirador més alt, hom percep més tot allò que les unifica en elles mateixes i en llur desenvolupament en el temps, que no pas allò que les diversifica i que caracteritza llur pròpia història». Després, oposant-lo al món de la «filologia». I, finalment, en les seves relacions amb un altre mot, el de *civilització* i, al capdavall, amb una idea, la de l'«home total»:

Talment com a hores d'ara la filologia clàssica i la filologia romànica és l'estudi del que tenen de comú la lingüística i la literatura de les sengles llengües clàssiques o romàniques, la història de la cultura reprèn i reelabora les dades que li aporta la història de totes les manifestacions temporals de l'esperit humà.

16. Miquel BATLLORI, «Prólogo», a *Francisco Gustá: Apologista y crítico (Barcelona, 1744 - Palermo, 1816)*, Barcelona, Balmes, 1942, p. VIII-IX.

17. Miquel BATLLORI, «Alexandre VI i la Casa Reial d'Aragó (1492-1498)», a *Vuit segles de cultura catalana a Europa: Assaigs dispersos*, Barcelona, Edicions 62, 1983, p. 40.

Abans de la segona guerra mundial, l'idealisme romàntic, per un cantó, i el positivisme subsegüent, per l'altre, tendien a oposar la civilització a la cultura, com el progrés material i el progrés espiritual. Això que no era possible en totes les llengües —car l'anglès *civilization* i l'italià *civiltà* han comprès sempre ambdós aspectes—, es fa de dia en dia més difícil. De cada dia la ciència històrica esdevé més humana i tendeix més i més a considerar la vida de l'home total, sense massa distincions apriorístiques entre l'home individual i l'home social, l'home espiritual i l'home material. Consegüentment, el mot *civilització* va guanyant de vàlua i de contingut.¹⁸

Altrament, per ell, Europa, que viu des de Roma, en la seva doble condició de capital civil i religiosa, i que identifica amb «modernitat» i «pluralitat», és una unitat de vida i cultura, que, d'una banda, suposa una suma, no d'Estats polítics, sinó de pobles naturals i que, de l'altra, és el resultat d'una tensió entre universalisme i particularisme.¹⁹ D'aquí que, el conjunt dels estudis, els realitzi a partir d'una geografia determinada, la de les terres catalanes i, a tot estirar, de l'antiga Corona d'Aragó. I que, excepcionalment, ho faci en les dues direccions possibles: la que va d'Europa a les terres catalanes i, al contrari, la que va d'aquestes a Europa, si bé posant en l'operació les dosis pertinents de prudència (*De l'edat mitjana*, p. 56).

Crec que, després d'aquesta ràpida excursió pels papers autobiogràfics del pare Batllori, es pot treure una conclusió, ni que sigui mínima: l'aventura historiogràfica del pare Batllori és, a la vegada, diversa i unitària, universal i particularista, reversionista i agnòstica i, tanmateix, apassionada. I, si més no per a mi, apassionant.

18. Miquel BATLLORI, «La cultura catalano-aragonesa durant la dinastia de Barcelona (1162-1410): Nous corrents de recerca de 1940 a 1960», a *Orientacions i recerques: Segles XII-XX*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983, p. 11.

19. Miquel BATLLORI, «Vers l'Europa de l'any 2000», a *Orientacions i recerques*, p. 131-136.